

Garády Viktor

Az öreg halász és a magyar tenger

Dékány András, a népszerű ifjúsági író *Matrózok, hajók, kapitányok* című önéletrajzi ihletésű regényében lelkesen számolt be arról, hogy a fiumei Tengerészeti Akadémia, a Nautica növendékeként még hallgatta Garády Viktornak, a rajongva szeretett természetrajz tanárának az Adriai tenger csodáiról szóló előadásait. „Ő volt az Adriai-tenger krónikása, a tengerparti élet megfigyelt jelenségeinek színes leírója” – írta tanáráról, több évtizednyi messzeségből. A népszerű zoológus alapította a fiumei akváriumot, és hosszú éveken át igazgatóként irányította az intézetben folytatott tudományos kutatásokat. A tanítási órák után azonnal csónakba ült, és nekivágott a kék Adriának! Minden szabad percét a tenger titkainak fürkészésével töltötte. A Veglia (Krk) és Cherso (Cres) között lévő Gallon sziget volt egyik kedvelt megfigyelő területe. Teljesen kopár, kietlen hely volt ez, és mégis kedvelt tanyázó helye a Quarnero madarainak. „Úgy is hívják: halászkák szigete. Kedvelt tanyázó helye volt Fiume néhai biológus írójának Garády-Gauss Viktornak” – emlékezett regényében Dékány András.¹ Fiume népe és a hajósok társadalma a kitűnő tudóst nemes egyszerűséggel Signor Gallonnak hívják.² Maga Garády Viktor a *Tengeri halpiac* című elbeszélésének bevezetőjében így vallott a tenger iránti rajongásáról: „Szeretem a tengert. Hiszen már gyermekkoromban is annyira szerettem. Hamarjában azonban nem tudnám megmondani, hogy miért. Talán a színe, a hangja, vagy illata van olyan bűvös hatással rám. Bizony, nem tudom. Álmaim is tele vannak mindig az ő ragyogó képével. A világos, holdas éjszakák. A sötét éjben lángoló habok. A rózsaszínű hajnali felhőkkel tovaszálló fehér sirályok. Az alkonyati fényben izzó, aranyos vitorlák. A violaszínű hegyek a távolban. A naplementének bíbor fényében égő szigetek. És azok a

nagy, sárga, piros, fehér, pillangók amott a kéklő messzeségben. Azokat a szép, tarka pillangókat szeretem én legeslegjobban. Rendesen alkonyatkor bukkannak elő, mint az esti szürkület nagy, halálfejú lepkéi és mire az éjszaka szétteregeti sötét fátyolát, már ott szállonganak a partok mellett, a kikötő közelében, s csak akkor venni észre, hogy nem pillangók azok, hanem a chioggiai halászbárkák ékes vitorlái.”³

Egy pazar, elragadóan szép, tündöklő fényben úszó, színes világ tanúja volt ő, melynek csodáit egy életen át fürkészte – és soha sem tudott betelni velük. Garády Viktor volt az egyetlen magyar írónk, akinek a mindennapi érintkezés szintjén volt életélménye a tenger. Alakjára a 2004-ben Kiss Gy. Csaba által szerkesztett *Fiume és a magyar kultúra* című kötet hívta fel a figyelmet, ám a XIX. századvégi, XX. század eleji kikötőváros magyar, olasz és horvát kultúrája színes forgatagának „izgalmas” alakjáról, a Garády Viktor néven „magyar íróvá lett olasz a kvarista Vittorio Gaussról” (másutt Vittorio De Gauss-ként is említik őt), legfőképpen műveiről, irodalmi munkásságáról ma is alig tudunk valamit.

Garády Viktor – Vittorio Gauss – régi olasz patríciuscsalád gyermekeként 1858. július 27-én született távol a tengertől, Nagyváradon. Apja, a monarchia hivatalnokaként a „Pece-parti Párizs”-ban teljesített szolgálatot, de mivel nem tanulta meg a magyar nyelvet, 1867 után a családjával együtt haza kellett költöznie Fiumébe. Vittorio születésekor a kikötőváros az 1848–1849-es magyar szabadságharc bukását követően éppen első horvát korszakát élte, de a Bach-korszak kényszerei ugyanúgy sújtották lakóit, ahogyan a kilátástalanságot hozták el a Duna–Tisza vidékére is. Szigo-

¹ Dékány András: *Matrózok, hajók, kapitányok* – Kalandok az Adrián; Budapest – Móra Ferenc Könyvkiadó, 1958. 375. p.

² U. o. 149. p.

³ Garády Viktor: *Tengerparti képek*; Budapest – Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) cs. és kir. udv. könyvkereskedése kiadása, [1910] 49. p.

rú hivatali fegyelem honolt az osztrák császárság legeldugottabb vidékén is – hogyan figyelt volna az udvar a mindig rebellis Zrínyiek és Frangepánok ősi vidékére, Fiume, Porto Ré, Zengg és Veglia környékére! S bár híre-hamva nem volt már akkor a lázadó magyar és horvát nemeseknek, árgus szemek fürkészték a régi kastélyok és várak bezárt spalettáit. Az ifjú Vittorio 1879-ben az adriai kikötővárosában végezte az olasz középiskolát, magyarul csak a budapesti egyetemi éve alatt tanult meg. Szinnyei József lexikona szerint – amelybe Gauss Viktor néven maga írta meg az életrajzát – „gyermekkor emlékei visszavonzták őt a magyar hazába”, s a bölcseletet 1883-ban a budapesti egyetemen végezte el. Ezt követően egyetlen esztendőre, 1883–1884-ben a fiumei leányiskolában volt tanár, 1884-ben azonban visszatért Budapestre s a Pesti Hírlap szerkesztőségében kezdte írói pályáját. Ekkoriban még sokat irt olaszul, olaszországi lapokban ismertette a magyar „társadalmi s kulturális viszonyokat”, és a kor neves magyar költőinek műveit fordított olaszra. „Jelenleg kizárólag az olasz nyelvvel és irodalommal foglalkozik” – írta önmagáról Szinnyei József összefoglaló művének. 1886-tól rövid ideig a magyar királyi pénzügyminisztériumban volt számtiszt. Igen termékeny évei voltak ezek, magyar nyelven megfogalmazott írásai a Fővárosi Lapokban, a Pesti Hírlapban, a Magyar Hírlapban, a Hétben, a Budapestben, a Magyar Géniusban és az Ország-Világban jelentek meg. Nem titkolta, nagy örömet okozott neki az írás, és nyíltan megvallotta: „Anyja költői lelkét örökölvén, folyton az irodalmi pályára kíváncszott és szorgalmasan tanulmányozta az olasz klaszikusokat; e mellett a magyar nyelvet igyekezett elsajátítani, hogy mint magyar író működhessék. 1879 óta beszéli a magyar nyelvet.” A Singer és Wolfner által kiadott Magyar Decameron külföldi novelláinak csaknem felét ő fordította; innen a jó kapcsolat a pesti kiadóval, mely a századforduló éveitől kezdve sorra jelentette meg Gauss, majd Garády Viktor ifjúságnak szánt műveit. 1897-ben Salvini olasz színtársulata számára ő fordította le az olasz nyelvre a Bánk bánt, amely 1899-ben ebben a fordításban került bemutatásra a Vígsházban majd a kecskeméti színházban, később pedig számtalan észak-olasz városban is.

Nincs adat arról, milyen érzéssel tért vissza a fővárosból Fiumébe, de annyi bizonyos, hogy

otthon érezte magát az 1880-as évek elején páratlan virágzásnak indult kereskedelmi és kikötővárosban. Szemben a hivatalnoki és tanítói-tanári kar népes seregletével – amelynek tagjai többségében kényszerként élték meg a „kihelyezést”, s minden igyekezetükkel azon voltak, hogy mihamarabb visszakerüljenek a fővárosba – Garády Viktor az egyre gyarapodó, minden tekintetben szépülő, csodáit leplezetlenül fölfedő városba tért meg. Övé volt az ősi belváros, a Gomila homályának titka, a halpiac kavargó illatának szédülete, a kiskocsmák, az osztériák lármájából kicsendülő tengerész-történetek legendája, a város fölött magasló Tersatto várának valamennyi mítosza – és mindenekelőtt, és mindenekelőtt a kéklő messzeség leírhatatlan, szavakba nem foglalható varázsa. Egy teljes írói életpálya során azért küzdött, hogy keretbe foglalja, megnevezze a körötte elterülő világ szépségét – miközben maga is úgy érezte, minden próbálkozása csak meddő kísérlet maradt – soha nem volt képes megnyugtató módon, néven nevezni a vidéken pompázó életet. Volt úgy, hogy a mítoszok és a legendák világában keresett eszközt az eléje táruuló látvány életre keltésére, máskor a történelem monumentális titkaitól remélt segítséget – hasztalan. Végül is az lett a jutalma, hogy termőre fordult férfi éveit a csodák beavatottjaként a szépség áhítatában tölthette el.

Budapestről hazatérve újságíróként és lapszerkesztőként folytatta a pályáját, 1903-ban megalapította a *Fiumei Szemle* című hetilapot, 1907-ben pedig *Fiumei Napló* címmel jelentetett meg napilapot. 1905-től a tervei alapján felállított halbiológiai kutatóállomás vezetője volt⁴, 1908-ban pedig a fiumei tengerészeti akadémia tanárává választották meg – ekkor azonban már népszerű tudós és országos hírű íróként tisztelte őt a város. Tudósi pályáját Fried Ilona mutatta be a magyar közönségnek.⁵ A tudományok iránti hitvallását ő maga *Tengerparti séták* című könyvének egy fejezetében így foglalta össze „Ha én milliomos volnék, minden nagy városban tengeri akváriumot állítanék

⁴ *A fiumei halbiológiai állomás; Fiumei Szemle, 1904. december 18., 4–5. p.*

⁵ *Fried Ilona: Egy kulturális identitás. Vittorio De Gauss – Garády Viktor; In Fiume és a magyar kultúra – Művelődéstörténeti tanulmányok. Szerkesztette Kiss Gy. Csaba; Budapest – Az ELTE Btk. Művelődéstörténeti Tanszék, Kortárs Kiadó, 2004. 118–128. p.*

föl. Hadd járjanak oda az emberek, hadd bámulják a természet nagy titkait, hadd álmélkodjanak a gondviselő szeretet hatalmas voltán. Én az életem leghatalmasabb pillanatait az akváriumban töltöttem.”⁶ Garády Viktor fiumei tanár, a tengeri biológiai állomás megteremtőjének és vezetőjének tudományos kutatómunkájáról gyakran tudósítottak a budapesti lapok is. A Huszadik Század 1908-ban így mutatta be az intézetet: „Ezt a biológiai állomást néhány évvel ezelőtt létesítette kereskedelmi kormányunk, hogy tengerünk állatvilágát alaposan megismerjük, ami a tengeri halászatunkra is üdvös és hasznos. Sőt a jelenlegi kormány – felismerően a tengeri biológiának a halászat szolgálatában való fontosságát –, azzal az eszmével foglalkozik, hogy az intézetet, mely most a tengerészeti hatóság épületében van, legközelebb kibővíti és megfelelő új épületbe helyezi át.”⁷ Garády Viktor kutatói pályája során számtalan, a Quarnero állatvilágát bemutató tudományos dolgozatot jelentetett meg, ami országos ismertséget biztosított a számára.

A szülővidékére történt visszatérését követően Garády Viktor élete legtermékenyebb évtizedét élte meg. A Budapesten szerzett tapasztalatok birtokában 1903 őszén megalapította a *Fiumei Szemle* című hetilapot. Az eleinte nyolc – kivételes alkalmakkor 12 – oldalas lap első száma 1903. október 4-én, vasárnap jelent meg, s a fejléce alatt Garády Viktort nevezve meg felelős szerkesztőként, kiadója pedig maga a szerkesztőség volt. „Nyomatott” az akkor oly népszerű és a kiadványairól messze földön ismert Mochovich E.-féle nyomdában. Emidio Mochovich a magyar nyelvű iskolai értesítőknél Mochovich Imreként is szerepelt. A magyarul és olaszul is közölt, a szerkesztősége jegyezte *Beköszöntő* leszögezi: hangzatos programot nem fogalmaznak meg, ehelyett a legegyszerűbb szavakban adják tudtára „a város közönségének, hogy a Fiumei Szemle célja városunk érdekeinek közigazdasági és társadalmi úton való előmozdítása. Függetlenségünkkel nem kérkedünk. Erről közleményeink fognak tanúskodni.” A hetilap szerkesztőségében örömmel látnak minden fiumei polgárt, aki a város sorsát a szíven

viseli, s aki írásaival támogatja a jobbitó törekvéseket. „A Fiumei Szemle a közönség lapja – áll a továbbiakban –, és éppen ezért helyet ad minden közérdekű munkának. Ki kell emelnünk, hogy különös gondot fordítunk a város idegenforgalmára, és célunk, hogy az *anyaországban Fiumét, a tengert és mindent, ami a tenger világába és a tengerészet körébe tartozik, megismerjék és megszeressék*. Bízunk abban, hogy a város és az ország közönsége támogatni fogja vállalkozásunkat.”⁸ Már az első megjelent szám arculatán látszik, hogy nagy szerkesztői tapasztalattal irányítják az újságcsinálók névtelen kis csapatát. A Fiumei Szemle élén a névvel soha nem jegyzett vezércikk állt, a vonal alatt pedig *A Fiumei Szemle tárczája* volt olvasható. (A tárcarovatban a kezdetben gyakran publikált Kenedi Géza is.) Ezután a jól megírt – a közönség érdeklődésére igényt tartó – publicisztikai írások következtek. Hírovata, az *Egyről-másról* közéleti, kereskedelmi, hajózási és művelődési témájú híreket közölt, vezető helyre azonban itt is a gazdaság és az idegenforgalom kérdése került. Ezt követte a hirdetések bőséges – olykor 3–4 oldalas – áradata. Minden számban egy olasz írás is megjelent, rendszerint valamelyik magyar nyelvű írás fordítása, olykor rövidebb változatban.

Garády Viktor a szépíró és a krónikás végre „kifuthatta” magát, megvolt hozzá a maga teremtette fóruma. 1903-ban minden megjelent számban több írással is szerepelt, cikkei és elbeszélései gyakran a tárca-rovatban jelentek meg, köztük nem egy olyan írásai is, amely később a kötetekben is olvasható volt. Szerepelt G. és G. V. szignóval is, Fiume és a Magyar Tengermellék múltjával foglalkozó írásai azonban Vén Krónikás és Vinkur aláírással jelentek meg, A szerzőjük érezhetően élvezte az írást, a papírra vetett sorokból a hazafiúi lelkesedés sugárzott. S ha már laptulajdonos volt, hát a hirdetések között rendre közölte a Fiumében is kapható Garády-könyvek jegyzékét. Mi több, karácsony tájékán A hirdetési rovatban több alkalommal is megjelent az *Olasz regények Garády Viktor fordításában* című közlemény⁹, mely hírül adta, hogy Fiumében is kapható Verga *D’Arce kapitány*, Tarchetti *A szív küzdelmei*, Contessa Lara *A komédiásné*, Mercedes Noemi, Rovetta Egy

⁶ Garády Viktor: *Tengerparti séták*; Budapest – Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalatának kiadása, MDCCCCI [1901] 91–92. p.

⁷ *Huszadik Század*, 1908. szeptember

⁸ *Beköszöntő*; *Fiumei Szemle*, 1903. október 4., 1. p.

⁹ Fried Ilona idézi; i. m., 119. p.

leány miatt, *Necra Kerüld az asszonyt* és *Serao Bűn és büntetés* című munkája.¹⁰ Valószínű, hogy az olasz irodalomról szóló összefoglaló művében ezekre a regényfordításokra is utalt Várady Imre, aki Garády Viktort a legjobb fordítóink sorában tartotta számon, és megjegyezte: „évtizedeken át a legfontosabb szerepet játszotta Radó mellett a kortárs olasz irodalom magyarországi megismerésében”. 1903 decemberének közepén a *Fiumei Szemle* közölte a hírt, miszerint megalakult a fiumei írók és újságírók köre. Az egyesületet Albertoni Azzo dr., Corradini Umberto, Degan Peter, Garády Viktor, Harmath Károly, Kemény Ödön, Solymásy Oszkát, Stupich Péter és Supilo Ferencz alapították meg.¹¹

A lapszerkesztésben azonban hamarosan komoly változásokra került sor. Az 1904. január 3-án megjelent évi első szám fejléce alatt már ez állt: Szerkeszti Garády Viktor és Szegfy László. Fellelős szerkesztő Garády Viktor. Laptulajdonos a szerkesztőség. A közönséghez intézet üzenetében a szerkesztő rámutatott: az új esztendőben jelentős változásokon megy át a *Fiumei Szemle*. „A közgazdasági kérdések nyomultak előtérbe, s mindenki vallja városunkban, hogy Fiumének a mai helyzetében életszükséglete a kereskedelmi, hajózási, ipari és közlekedés terén való célirányos fejlődés. Életszükséglete volt ez a városunknak a múltban is, de az elmúlt esztendők közgazdasági pangása után a legsürgősebben várják kielégülését a közgazdasági érdekek. A reménnyel biztató új korszak kezdetén lapunk első és mindenekelőtt való feladatul tűzi ki a közgazdasági érdekek képviselését. A *Fiumei Szemle* irányításában és szerkesztésében bekövetkezett változás tehát a közgazdasági irányba való fejlesztést jelenti, anélkül, hogy a lap eddigi hazafias irányától eltérne.”¹² S már az első számban érezhető volt a gazdasági, kereskedelmi, hajózási, és minden ezekkel kapcsolatos pénzügyi és biztosítási ügyek hangsúlyos jelenléte. 1904. február 7-től a fellelős szerkesztői teendőket Szegfy László egyedül látta el, Garády Viktor neve lekerült a lap címlapjáról. 1904. febru-

ár 14-től a lap már *Fiumei Szemle – Rivista di Fiume* címmel jelent meg, nem sokkal ezután – 1904. február 21-től már 16 oldalon került az olvasók kezébe. 1904. március 6-tól a hetilap végleg kétnyelvűvé vált, az 1–8. oldal magyar nyelven, az utána következő 8–11. oldal pedig olasz nyelven közölte a híreket, az utolsó lap (vagy az utolsó 2–3 oldal) továbbra is hirdetéseket közölt. Az 1904. május 8-án megjelent lap volt az első, valóban csak gazdasági kérdésekkel foglalkozó szám, s ettől kezdve rendszeressé vált a nyolc oldalas megjelenése is. Garády Viktor neve már a tárcarovatban is csak alkalmanként fordult elő, az azonban kétségtelenül neki volt köszönhető, hogy sorra jelentek meg Arany János (Giovanni Arany) műveinek az olasz fordítása: a *Cecilia Rozgonyi* (1904. február 14.) és a *La madre di Mattia* (1904. február 28.) Francesco Sirola értő tolmácsolásában. 1904. március 20-a és június 12-e között pedig tizenkét folytatásban – a fordító nevének feltüntetése nélkül – közölték a *Toldi* olasz fordítását. Ám még ezzel együtt is a *Fiumei Szemle* messze eltávolodott alapító-főszerkesztőjének, Garády Viktornak az elképzeléseitől és az álmaitól. A hetilap mindössze néhány hónap alatt a magyar tengeri kereskedelem, a hajózás, a pénzügyek és a vámpolitika vezető és mérvadó hírforrásává vált. Történt mindez úgy, hogy a sorát alakító erők mindvégig láthatatlanok maradtak.

Garády Viktor még egy kísérletet tett a lapalapításra: még nagyobb fába vágta a fejszét, amikor napilapot jelentetett meg a városban. Az 1907. január első napjaiban napvilágot látott *Fiumei Napló* független politikai napilapként hirdette önmagát. A főszerkesztője Garády Viktor volt, s a négy oldalas lapot ugyanaz a Mochovich E. könyvnyomda állította elő, amelyik a *Fiumei Szemlé*t is készítette.¹³ Ez azonban igen rövid életűnek bizonyult, az utolsó fellelhető (117.) száma 1907. május 27-én, vasárnap látott napvilágot. Ez a sajtótermék már magán viselte a napi robot érezhető terhét. A főszerkesztő – az újságírókkal együtt – nem jelezte a maga szerzőiségét, ahhoz azonban kétség nem fér, hogy ő volt a szerzője *A fiumei sajtó* (1907. március 9.), *A fiumei magyar sajtó feladatai* (1907. március 10.) és a *Magyarok vagyunk* (1907. március 15.) című, igen művészi írásoknak. Fiume életét

¹⁰ *Olasz regények Garády Viktor fordításában; Fiumei Szemle, 1903. december 27., 7. p.*

¹¹ *Írók és újságírók köre; Fiumei Szemle, 1903. december 13., 4. p.*

¹² *A közönséghez; Fiumei Szemle, 1904. január 3., 1. p.*

¹³ *Az első fellelhető szám: 1907. január 30., I. évfolyam 24. szám*

azonban ekkor már a gazdaság könyörtelen vas-törvényei irányították, s aki a lélek és a szellem birodalmában érezte magát otthonosan, kénytelen volt visszavonulni az irodalom és a művészetek világába.

**Ami elmúlt: a magyar történelem
dicsőséges korszaka
(A lelkesítő emlékezés)**

Garády Viktor azon – jellegzetesen XIX. századi – tudósok sorába tartozott, akit a szülőföld szeretete tett őszinte hazafivá. S őszinte hazafiként a magyar tengerpartért olykor a Jókai-hősök hőfokán lelkesedett. Az ifjúságnak szánt műveit Kiss Gy. Csaba „kissé didaktikus”-nak vélte¹⁴, ám írónk javára legyen mondva: ezt ő maga sem igyekezett leplezni. Az 1910-ben megjelent és Szegfy Lászlónak igaz szeretettel ajánlott *Tengerparti képek* című kötete *A tengerparton* című bevezető írásában szinte rajongva szögezte le: „Vannak országok, melyek a tenger nyújtotta kincsekből élnek csupán. A tenger tette nagyvá és hatalmassá Görögországot, Karthagót, Rómát, Velencét, Hollandiát, Spanyolországot és végre Angliát. És amióta elhangzott Kossuth bölcs igéje: »Tengerhez, magyar!«, mi magyarok is mindjobban hajlunk a tenger felé. Hajóink öt világrészen hirdetik nevünket, és büszkén emlegetjük Fiumét, a mi nagyjövőjű, egyetlen kikötőnket.”¹⁵ Ebből a hazafias lelkesedésből született a magyar tenger csodáit ünneplő és a magyar történelem dicsőséges emlékeit megidéző ifjúsági könyveinek hosszú sora: telve a Benedek Eleki-i nemzeti heroizmus színeinek lelkesítő forrásával.

Első, a gyerekeknek szánt kötetét 1898-ban *Hegyen-völgyön* címmel még Gauss Viktor néven jelentette meg, s a „természetből vett képek”-et tartalmazó füzet Pósa Lajos Filléres Könyvtára 61. kiadványaként a Singer és Wolfner kiadónál látott napvilágot.¹⁶ Egy évekkel későbbi, jelentősen

átdolgozott változata első oldalán már egy ajánlás is szerepel: Rituskának és Magduskának apai szeretettel.¹⁷ Képes olvasókönyv volt ez az állatvilág csodáiról, ám *A tehén*, *A cápa*, *A pintyőke*, *Az oroszlán*, *A harkály*, *Az elefánt*, *A rák*, *Az ökörszem*, *Pillangók*, *A zsiráf*, *A víziló*, *Szajkó*, *A teknősbéka* és a *Csigák* gyermeki történetei mellett a *Jancsi*, a nagyon okos szarka történetében már a tragédia, a vasúti vendéglős beteg llonkájának szomorú sorsa elevenedik meg, ékes bizonyoságaként a szerző elbeszélő-tehetségének. A *Csonka*, a gyerekek kedvenc varjójának szép históriája pedig már Garády Viktor természetélményének titokzatos lényegéből is megcsillant valamit.

A vidéket, ahol Garády Viktor történetei lejátszódnak, az *Adria gyöngye* című ifjúságnak szánt könyvében mutatta be az olvasóinak. Berci, a szegedi iskolás fiú miután elolvasta Robinson Krusót, azzal állt édesapja elé, hogy öbelőle bizony tengerészember lesz. És hogy bebizonyítsa döntésének komolyságát, a nyári szünetet Dani nagybácsijánál Fiumében töltötte. A nagybácsi a vendég rokonfiúnak így mutatta be a vidéket: „A kéklő meszeségben hegyek tűntek elő. Az isztriai félsziget hegygerince. Úgy nyúlt bele a tengerbe, akár csak valami alvó kétpúpú teve. A púp a Monte-Maggiore kettős csúcsa. A hegyek alatt, lenn a tengerparton, fehér házak tűnnek elő, itt-ott kisebb-nagyobb csoportokban. Ezek az osztrák tengerpart fürdőhelyei, Lovrana, Ika, Abbázia és Voloszka. [...] Azok szigetek. Kerzó és Veglia szigetei. Ezek a szigetek választják el a fiumei öblöt vagy a Kvarnerót az Adriai tengertől. Azért hasonlít az öböl inkább valami nagy tóhoz. [...] A Fiumára túlsó partján fényes paloták emelkednek a tengertől egészen a hegy tetejéig. Ez a Susák, a horvát község, fölötte pedig Tersatto. A régi Frangepán vár csonka tornyai szomorú emlékeket idéztek föl.” – Látod azt a váromot, amott a hegy tetején? – kérdezte Dani bácsi a lelkes ifjút. – Ott lakott utoljára a költői lelkületű Frangepán Ferenc gróf, akit a bécsi ármány 1671. április 30-án Bécs-Újhelyen sógorával, Zrínyi Péterrel együtt lefejeztetett. – És folytatják a nagy

¹⁴ Kiss Gy. Csaba: *Egy fejezet a magyar irodalom Fiume-kultuszából*; In *Fiume és a magyar kultúra*; i. m. 133 p.

¹⁵ Garády Viktor: *Tengerparti képek*; Budapest – Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) cs. és kir. udv. könyvkereskedése kiadása, é. n. [1910] 3. p.

¹⁶ Ennek lényegesen bővített és átdolgozott változata: *Derült világ* – Mesék és képek az állatvilágból. Írta Gauss Viktor; Budapest – Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R. Társulat

kiadása, é. n. 195 p. [volt egy kiadása 1910-ben is: OSZK katalógus]

¹⁷ Garády Viktor *Mezei séták* című elbeszéléskötete élen közölte *Rita leányomnak* című eddig ismert egyetlen versét; Budapest – Reggeli Hírlap, 1905. 9–10. p.

utazást: Fiumétől Portoréig sorra számba vették a kis halászfalvakat. „Az a nagy sárga, kétemeletes épület, négy sarkán egy-egy toronnyal a Zrínyiek régi várkastélya. [...] Itt írta Zrínyi Miklós, a költő, a világhírű hadvezér az Adria Szirénáját. Itt tűnődött a szerencsétlen Zrínyi Péter szegény hazánk szomorú sorsán.”¹⁸ A bédekker nem haszontalan, az ifjúságnak szánt műveinek történetei nagyrészt ezen a vidéken játszódnak. Amikor Dani az Alföld szívéből útra kelt, az elképzelt gyermekolvasók egész sereglete követte őt az Adriára. Aki közülük az elkövetkező húsz esztendőben Garády Viktor könyveit a kezébe vette, lelkében és képzeletében ezt a vidéket járta be, itt szerezte a magyar tengerpart történelméről szóló élményeit is.

Hazafias szellemiségű ifjúsági könyveinek sorában az első, igazán figyelemreméltó műve az 1904-ben megjelent *Amit a tenger mesél* című elbeszéléskötete volt, benne számos, a magyar történelemből merített tengerparti eseménnyel. „A történetet valami régi kopott könyvben olvastam – kezdte a *Vinkur vitéz* történetét a szerző –, amit odalent a magyar tengerparton ősidőktől fogva jámbor szerzetesek őriznek egy kolostorban. Kálmán király fényes tetteiről esik benne szó, amikor diadalmas seregével hatalmába ejtette a tengerparti dalmát városokat, tiszteletet szerezve a magyar névnek és dicsőséget a magyar fegyvereknek. Csupa hősi bajnok, edzett daliás levante volt Kálmán király seregének mindenik harcosa. Hősi vitézek mindannyian. Volt azonban köztük egy, aki a vitézek vitéze volt. Vinkur a fejevári ispán heves vérű, de nemes, lángoló lelkű fia. Nem is volt neki párja széles e világon.” Ott volt Vinkur vitéz a magyar király minden győztes csatájában, mindig ott lovagolt annak főnséges oldalán, a bevonuló harcosok élén, „tündöklő páncélos ruhájában, aranyos sisakjában, kardját villogtatva és fennen lobogtatva az ország címeres zászlaját”.¹⁹ Ám egyszer Kálmán király udvarában rettenetesen megbántották őt, ezért bánatában az öreg varázsló segítségével egy lakatlan szigetre menekült. Ott azonban – távol a nemzeti dicsőséget termő harc-

terektől – a daliás leventéből roskatag aggastyán lett, akit ráadásul Táltos lova is elhagyott. „Óh, régi szép idők!” – sóhajtozott szakadatlanul a magányában Vinkur vitéz. Egy éjszaka azután seregek élén meglátogatta őt a dicsőség tündére, és magával vitte abba az utolsó nagy csatába, ahol már a halál várt rá. Vinkur becsületesen küzdött, s a halálos tusa végén ezek voltak az utolsó szavai: „Csak így haljatok meg, mert azoké a dicsőség, akik szívük végső dobbanásáig harcolnak a hazáért!”

Magyar Balázs vitézi dolgai (*Magyarok kútja*) Mátyás király dicső uralkodása alatt, az 1480. év tavaszán történtek, amikor a török csapatok elfoglalták Otranto várát. Látva a veszélyt Aragóniai Ferdinánd nápolyi király vejétől, Mátyás királytól kért segítséget, aki – bízva vitézei erejében és ügyességében – Magyar Balázs seregét küldte apósa országának megmentésére. A győzelem után a nápolyi királyság Mátyás seregét ünnepelte szerte az országban. S a krónikás felsóhajt: „Hej, de szép idők is voltak azok, amikor a Tengermel-lék teljes szeretettel, ujjongó örömmel fogadta a magyar nemzet vitéz katonáit.” Bajnai Both András vitézünk – akinek „őseit ott látjuk már Árpád apánk honfoglaló seregében” – 1508 tavaszán, nem kevesebb dicsőséggel, a velenceiek rettenetes hadától foglalta vissza Fiume városát. „Egyik őse Kálmán királynak volt meghitt embere. Bánk bán is a Both család ivadéka volt. Both András pedig előbb Kálmán királynak, utóbb meg II. Ulászlónak volt hadvezére, aki a törökök ellen vívott véres csatákban mindenkor dicsőséget szerzett a magyar névnek. Érdemeiért II. Ulászló király a horvát báni méltóságra emelte a hős hadvezért.”²⁰

A *Frangepán Beatrix* elbeszélés azonban már a régi nagy nemzeti tragédiáinkat is megmutatja. A Frangepánok – akik előkelő szerepet játszottak Magyarország történetében – valamikor Olaszországból jöttek a Magyar Királyság területére, és már III. Béla uralkodása alatt mint hatalmas magyar birtokok urai tűntek föl az ország déli részén. Frangepán Bertalan Veglia grófja 1193-ban III. Béla magyar királytól Modrus vármegyét kapta adományul, s ezzel ő lett a Frangepánok magyar

¹⁸ Gauss Viktor: *Adria gyöngye – Magyar fiú a magyar tengeren*; Budapest – Singer és Wolfner kiadása, [1904] 21–22. p. és 41–43. p.

¹⁹ Garády Viktor: *Vinkur vitéz*; In: *Amit a tenger mesél. Elbeszélések*; Budapest – Singer és Wolfner, 1904. 5. p.

²⁰ *Both András*; u. o. 31. p.

ágának őse. Utódai valamennyien nagy szolgálatakat tettek az országnak: a tatárjárás idején IV. Béla királyunk Frangepán Bertalanhoz és Frigyeshez Veglia szigetére menekült az őket üldözők elől. Frangepán Miklós bán 1412-ben Cirkvenicán a pálosoknak építtetett kolostort. Frangepán Kristófnak, a jajcai vár védőjének leánytestvére, Frangepán Beátrix – aki 1472-ben ama Modrusban született – 1488-ban, alig 16 évesen Mátyás feleségének, Beátrix királynének az udvarába került, ahol Mátyás fia, Korvin János a menyasszonyát látta meg benne. A bölcs király váratlan halála után azonban menekülniük kellett a királyi udvarból. A megüresedett trón körül kirobbant viszály elől az após, Frangepán Bernárdin sürgetésére Korvin János az erős Modrus várába ment, ahol 1496. március elején megtartották a fényes menyegzőt, majd a nagyobb biztonságot adó Bihács várába költöztek. Korvin János tett ugyan néhány bátortalan kísérletet atyja trónjának megszerzésére, helyzete azonban egyre reménytelenebbé vált, a trónon II. Ulászló látszólag biztosan ült. 1504. október 12-én éjjel azután meghalt Korvin János, holttestét a közeli, lepoglavai kolostor templomában helyezték örök nyugalomra. Fia Korvin Kristóf, a Hunyadiak utolsó férfi sarja, néhány hónappal később, 1505. május 17-én követte őt a halálba. Az ifjút is a kolostorban atyja mellé temették el. Lánya, Erzsébet tizenhárom éves korában, 1508 elején halt meg Gyulán. Beátrix királyné férjhez ment a brutalitásáról hírhedt Brandenburgi Frigyes örgrófhhoz, de az őt ért megpróbáltatások következtében nem sokkal azután – 1510-ben – 38 éves korában ő is meghalt. Hat év alatt szállt sírba Hunyadi Mátyás vér szerinti örökösének egész családja. És e történet végén még tanulság sem kínálkozik az olvasónak; legfeljebb a nemzeti tragédiából sejthet meg valamit.

A *Régi dicsőségünk a tengermelléken* címmel 1907-ben megjelent (talán legszínesebb) kötetében a középkori Magyarország birodalomteremtő szándékának közel fél évezredes történetét tekintette át. Garády Viktor hosszú éveken át foglalkozott a magyar tengerpart történelmének kutatásával. Egy, a *Huszadik Században* megjelent tudósítás szerint a Fiumében 1903. július 5-én és 6-án megtartott Polgári Iskolai Tanáregyesület országos közgyűlésén a magyar tengerpart kiváló

ismerője *Régi magyar dicsőség a tengerparton* címen megtartott előadásában azt fejtegette, hogy már Szent László és Kálmán királyok, majd az Anjou-házbeli királyok „mily erős uralmat biztosítottak” valamikor az akkor már horvát, dalmát és osztrák tengerparti városokban.²¹ A könyv szerint a magyar hadak 1097-ben jelentek meg az Adriai-tenger keleti partján, akkor, amikor a normannok és a „velencések” legelkeseredettebb háborújukat vívták egymással. Mindkét tábor arra törekedett, hogy Kálmánt, „a hatalmas magyar királyt szövetséges társul” megnyerje. E vetélkedésben Rogernek, a normann fejedelemnek hatalmas előnye volt: az éppen eladósorba cseperedett Buzilla királyleány, akiért hamarosan Vinkur fejevári ispán ötezer főnyi fegyveres kísérettel vonult az apai udvarába. A leánykérés megtörtént, s Zárában – pontosabban Zaravecchiában – akkor esett az a fényes menyegző, amelyet Tarczay Erzsébet 1929-ben megjelent *Kálmán király* című, ugyancsak az ifjúságnak szánt történelmi elbeszélésében²² oly páratlan szépséggel írt le, de megidézte a történelmi látomást Herczeg Ferenc is *Szelek szárnyán* című könyvében²³ is, amikor vitorlásával Zára falai alatt haladt el.

²¹ Huszár Béla: *Magyar tanárok a tengerparton; Huszadik Század, 1903. augusztus*

²² 1097-ban ama nevezetes esküvő Hartvig pécsi püspök jelenlétében zajlott le. Busilla „a díszes gályáról kíváncsian nézte, mint tünedeznek fel Zára palotái, a szép karsú tornyok, a fehér házfalak. Csillog a napfényben az egész város. Olyan fehér minden! Nem hiába mondták Tengerfehérvárnak. [...] Kihirdették az örömhírt széles e hazában, hadd örvendjen mindenki (...), házasodik immár a magyarok királya, az országot védő, új országot szerző, s a tengert uraló Könyves Kálmán király.” Egyre-másra jöttek a követek és hozták az ajándékaikat, jött oda német, bajor, szász, bolgár, lengyel és a cseh követ is. Hartvig püspök a saját könyvét hozta ajándékba, királyának maga írta meg a magyarok történetét. – Tarczay Erzsébet: *Kálmán király. Történelmi elbeszélés. Madáchy István rajaival; Miskolc – Ifj. Ludwig István könyvnyomdája, 1929. 98. p. és 101. p.*

²³ „Zaravecchiát a régi időkben Tenger-Fejérvárnak nevezték a magyarok. Valaha fővárosa volt Dalmátországnak és Kálmán király itt koronáztatta magát a partok és szigetek királyává. Itt fogadta szép jegyesét is, a normán Busilát, szicíliai l. Roger úr leányát. Szép kép lehetett, amikor a sárkányorrú normán gályák Tenger-Fejérvár alá érkeztek, melynek tornyain az Árpádok standárjait lobogtatta a tramontana. Látom a sárgahajú, piros arcú nemes normán kalózkodót, a mint első ízben farkaszemet néznek a barna arcú turániai lovas urakkal. A normánok szürke szemében a szicíliai nap, a magyarok dióbarna szemében az alföldi nap tüze szikrázott.” – Herczeg Ferenc: *Szelek szárnyán; Budapest – Athenaeum, 1905. 32. p.*

1105-ben „az igen kegyes Kálmán király diadalmi menetben” visszatért Zárába. Ekkor „a tenger-melléki dalmata városok falain már magyar lobogó lengett, a magyar nemzet vitéz katonái védelmeztek” ott a lakosságot a velencei hadaktól. „A kikötővárosok szabad polgárai lassankint beletörődtek az új rendbe, amely nekik jólétet és hatalmat biztosított.” Kálmán hadjárata során leelőször Veglia szigetét hódította meg a magyar koronának. Innen Cherso szigete ellen vezette győztes hajóhadát, s amikor ezt is elfoglaltam, Ossera (Lossin) szigete is meghódolt a magyar hadvezérnek. Veglia, Cherso és Ossera szigetek után Arbe szigete is a korona főnhatósága alá került. „Legerősebb volt az ellenállás a hatalmas Spalatóban, a dalmaták egyházi metropolisában, ahol az istenfélő és világi dolgokhoz értő Crescentius érseknek nagy befolyása volt a város polgárságára.”²⁴ Előbb tehát őt kellett meggyőzni a magyar király jóindulatáról.

Kálmán király azonban 1115. február 3-án meghalt, és ekkor Velence elérkezettnek látta a pillanatot, hogy a magyar Tenger-mellék kikötővárosait ismét birtokba vegye, és ezzel kezdetét vette a szakadatlan tenger-melléki háború, mely sok évszázadon át, egészen a középkori Magyar Királyság Mohácsnál történt összeomlásáig tartott. Megívta a maga háborúját II. István (1117), III. Béla (1180), II. Endre (1217) is, IV. Béla királyunk pedig 1242-ban Klissa, Spalato és Trau erődítményeiben lelt menedéket. Háborút vívott a Tenger-mellékért Károly Róbert (1333) és Nagy Lajos (1345–1350) király is, aki százezer fős fényes seregével vonult Visegrádtól Salernóig! „Most már édes álom csupán” a magyar történelem ama dicsőséges hadjáratának emléke. „Ötszázötvenhárom esztendő múlt el azóta. Nagyot fordult a világ – mereng el a történeteken Garády Viktor, s igazi hazafiként hozzászól –: Hát nem is tetszik többé valónak.”²⁵

Majd egy újabb fényes menyegző következett, ezúttal a portoréi kastélyban, abban a háromemeletes, négytoronyú, hatalmas épületben, amely ott magasodik a kikötő előtt elnyúló sziklás földnyel-

ven. „Valamikor a nemzet színe-java, az ország legelőkelőbb családjai adtak egymásnak találkozt, hogy részt vegyenek a házigazda, a hős Zrínyi Péter családi ünnepén. A Wesselényiek, Nádasdyak, Perényiek, Báthoryak, Széchenyiek, Rákóczyak és Frangepánok meghívott vendégei voltak a fejedelmi fényvel berendezett portoréi várkastélynak. Nagy és jelentőséggel teljes ünnepe volt ez a Zrínyi háznak. Ilona, a Zrínyiek legékesebb rózsabimbója kézfogóját tartotta a leghatalmasabb magyar főúrral, az ifjú Rákóczy Ferencsel”, Erdélyország választott fejedelmével.²⁶ Ebben a várkastélyban, ezen a családi ünnepen érlelődtek meg az elégedetlen magyar főurak lelkében a haza felszabadítása iránt való titkos szándékok. Amikor a fiatal menyasszony elindult a Rákóczyak otthonába, ezt a főúri elszántságot vitte magával, hogy évekkel később minden anyai szeretetével együtt továbbadja fiának, a legnagyobb magyar szabadsághősök egyikének, az ifjú Rákóczy Ferencznek.

Aztán a császári udvar leleplezte a magyar főúri összesküvést, és véres bosszút állt: 1671. április 30-án Zrínyi Pétert és Frangepán Ferencet Bécsújhelyen lefejezték, ezzel a két horvát és magyar nemesi család végleg eltűnt a történelem porondjáról. A hatalmas birtokokat, várakat, kastélyokat és erődítményeket osztrák martalócok dúlták föl. A Fiume fölötti Tersatto várában egy ifjú hölgy, Frangepán Ferencz Flóra lánya kézipoggyászába a megmaradt ruháit csomagolta össze. Ő volt akkor a legárvább teremtménye a világnak. „Végző pillantást vetett a tengerre, aztán hátat fordított neki, kétségbeejtő sejtelmével annak, hogy soha többé nem látja viszont. És megeredt, gyors szapora lépésekkel törve előre, mintha valami szörnyű látomány elől menekülne. Gyöngye, fiatal leányka volt, bájos és szép. Sugár és karcsú a termete, s az arca olyan, mint a bíboros hajnalban nyíló liliom virága. A vonásai azonban komolyak, kemények voltak, valami nagy és mélységes búnak, gyötrelmeknek a kifejezői.” És elment Nagy-Magyarországba oltalmat keresni a nagy pusztulásban. Maga sem számolt vele, hogy a pártütők ivadékának senki sem fog otthont adni. Csak a pozsonyi Szent Klára rendű apácák fogadták be őt, ahol azután megvált atyja és az ősök dicső ne-

²⁴ Garády Viktor: *Régi dicsőségünk a tenger-melléken*; Budapest – Lampel R. könyvkereskedése (Wodianer F. és Fiai) részvénytársaság, 1907. 5–11. p.

²⁵ U. o. 41. p. – Nagy Lajos király 1350. április 18-án volt Zengg várában, május 8-án pedig Salerno falai alá érkezett. Garády Viktor 1903-ban írta e sorokat.

²⁶ U. o. 61–62. p.

vétől, és Ozolyi Flóra néven az irodalomnak és a fordításnak szentelte életét. Azért választotta ezt a nevet, mert a horvátországi Ozály vagy Ozoly várában született. A kolostorban élete végéig vallásos műveket olvasott és írt ő maga is. Utolsó fordított műve: „Jó reménységnek bújócskája” Budán jelent meg 1743-ban. Az író, Garády Viktor megjegyezte: „Ozolyi Flóra műveit erős magyar zamatú nyelv jellemzi”. Halála után Pozsonyban temették el a kolostor templomában. Vele kihalt az utolsó magyar Frangepán.²⁷

Garády Viktor *Amit a tenger mesél* és *Régi dicsőségünk a tengermelléken* című ifjúsági művében nemzeti történelmünk Adria-parti fejezetének legszebb történeteit írta meg. Királyok, fejedelmek, hadvezérek, lovagok és vitézek, főurak és püspökök. A családjukért aggódó nemes hölgyek vonulnak fel a „Velencésekkel”, majd a törökkel és a bécsi udvarral vívott sok évszázados küzdelmekben, miközben zárai, tengerfejevári zenggi, vegliai és spalatói patrícusokkal kötnek békét, hogy a nép is nyugalmat leljen egy ideig, s a következő háborúig békés adófizetőkké váljanak. Garády Viktor kiválóan ismerte a magyar történelmet, mélyen belátott a Tengermellék múltjának egyre sötétedő titkaiba is. Hazafi volt ő a javából, egy gyarapodó világ őszinte gyermeke, aki szülőföldje múltjára emlékezve így sóhajtott föl: „Hej, de szép idők voltak azok, amikor még odalent a tengerparton magyar vitézek sisakján ragyogott föl a nap, magyar lobogókat lengetett a szellő, magyar ének szállt szájról-szájra.”²⁸

Ő volt az, aki a millenniumi nagy-nagy lelkesedésben megírta mindazon történeteket, melyekkel a modern kori nemzeti történetírásunk máig adó-sunk maradt.

Amikor író társa, pesti évei idején atyai jóbarátja, Tóth Béla halálának hírére vette, Garády a *Fiumei Napló* 1907. április 5-i számában aláírás nélküli cikkben búcsúzott el a pályatárstól, a következő, április 6-i lapszámban pedig idézte annak reá vonatkozó sorait. Tóth Béla, a néhány évvel korábban megjelent *A piros köpönyeg* című ifjúsági regénye

²⁷ U. o. 63–64. p.

²⁸ Garády Viktor: *A tenger menyasszonya*; In: *Amit a tenger mesél. Elbeszélések*; Budapest – Singer és Wolfner, 1904. 33. p.

kapcsán *Esti levél* című írásában így fogalmazott: „Micsoda erő, amely megtette azt, hogy Gauss Viktort ma a legöntudatosabb magyar nyelv művészek egyikének lehet mondani? Bizony a legnagyobb erő, ami van: a szeretet. [...] nincs senki, mert nem is lehet senki a tüneményes nagyságú szerelmes akarata nélkül, aki embernem ember korában avatta magát nemcsak magyarrá, hanem legyőzve az elképzelhetetlen nehézségek hadseregét, a magyar nyelv művészevé is. [...] Gauss Viktor neve bele van a szívembe írva. Az ő kedves, vörösszakállú alakja reménységem nekem.”²⁹

Ami megtart: az univerzum diadala (Az isteni gondviselés)

Garády Viktor káprázatos invencióval beszél a magyar tengerpart fényes történelméről. Történetei lelkesek, s megcsillan bennük az a szeretet, amely rendre akkor izzik föl az emberben, ha a hazájáról, a családjáról, vagy a szülőföldjéről ejt szót. Fried Ilona idézett tanulmányában ízig-veéig fiúmei magyarnak³⁰ érzi őt, aki büszke a kötődéseire, és lelkes, ha a szellemi hagyományokról beszél. Csak egy-egy vétlen elszólása árulja el, hogy a nemzeti dicsőséget elmúlt eseményként éli meg, s csak az emlékezésben leli meg nyomát a régi nagyságnak. „Hej, de szép idők voltak azok, amikor még odalent a tengerparton magyar vitézek sisakján ragyogott föl a nap, magyar lobogókat lengetett a szellő, magyar ének szállt szájról-szájra”³¹ – sóhajt föl olykor-olykor, mintha tisztában lenne azzal is, hogy a maga korának valósága bizony ennél jóval törekényebb. Ezért is jelentkezik írásában az eszményítés szándéka: mintha régi nagyságokhoz, magasatos történetekhez kötné a maga világát, mely esendő és bizonytalan. Ezt persze véletlenül sem mondja ki, ám azzal, hogy a saját korát ábrázoló írásaiban ő maga mint a társadalmon kívüli ember jelenik meg – arccal a tenger felé fordulva, szemben a mindenséggel – az ember magára maradottságát mutatja meg és leplezi le. Távoli elődeinket a magyar tengerparton a történelem tette naggyá, s

²⁹ Tóth Béla *lapunk főszerkesztőjéről* [*Esti levél*]; *Fiumei Napló*; 1907. április 6., 1–2. p.

³⁰ Fried Ilona: *Egy kulturális identitás. Vittorio de Gauss – Garády Viktor*; In: *Fiume és a magyar kultúra*; i. m. 120. p.

³¹ Garády Viktor: *A tenger menyasszonya*; In: *Amit a tenger mesél. Elbeszélések*; Budapest – Singer és Wolfner, 1904. 33. p.

a dicsőség avatta tetteiket feledhetetlenné. Maga Garády Viktor azonban elbeszéléseiben soha nem – vagy csak elvétve – lép az elődök járta városokba, a legendás várakba, vagy titokzatos szigetekre. Számára a múlt lezárult azzal, hogy emlékké vált. Az ember esendő lett, akit immár nem a maga körül látott világ fog nagyra tenni – amit akkoriban éppen Ady Endre a publicisztikájában fogalmazott meg a legtisztább formában.

Így történhetett meg, hogy amíg Garády Viktor ifjúsági regényeinek eseményei a külső, történelmi tereken játszódnak le, addig a felnőtteknek szánt elbeszéléseiben egészen más a helyzet. A mediterrán ihletésű látvány írásaiban minden esetben bensővé, a lélek tájain kibomló élménnyé változik. A természettudós egyedül van az élet tapintható és érzékelhető erőterein, minden pillanatban hatalmas küzdelemnek és erőpróbának lesz a szemtanúja, ám éppen azért, mert Garády Viktor a természettudományok beavatottja, az eseményekben felismeri a rendet, az életet alakító erőforrások béketeremtő egyensúlyát. Ami tehát elfordítja őt kora társadalmi valóságától, arra vigaszt lel a természet világának rejtett színterein. A tenger élet-eseményeinek láttán megnyugtatja őt a felismerés: minden elszántság felett ott van a Törvény – a Gondviselés –, amely eligazítja a világ menetét. Csakhogy ezt a törvényt valami módon le kell írni, valamilyen formában a maga drámaiságában kell megjeleníteni. Ez a törekvés jelenti Garády Viktor novellisztikájának lényegét. A polip rettenetes állkapcsával egyetlen pillanat alatt összeroppantja a kagylót, a sirály apró halakat ragad ki a vízből, a delfinek tízezzrel falják a makrelát – és mégsem törik ketté a világ gyémánttengelye. Mi több: éppen azért marad egyensúlyban a világ, mert erők feszítik a pólusait. Ha ez lenne az akkoriban oly népszerű szociál-darwinizmus irodalmi megjelenítése, akkor a magyar irodalomban Garády Viktor ezt tökéletesen megvalósította. Két egészen kiváló elbeszélés-gyűjteményében, az 1901-ben megjelent *Tengerparti séták* és az 1910-ben közzétett *Tengerparti képek* című kötetében tehát nem a társadalomról és nem is a közösségi emberről szól; ő egyszerűen az univerzum és benne az élet rejtelmes titkait kutatja, mintha arra keresné a választ, mi az, ami nagyra teszi a lelket, és bátorsággal tölti el a szellemet.

Aki szembe néz a tengerrel, önkéntelenül is annak titkát fürkészi. Mi zajlik a felszín alatt, mi igazgatja a roppant nagy erőket? Írónk a *Tengerparti séták* című kötete élén így köszöntötte az olvasót: „Lemegyünk a tengerpartra télen, hogy a napon sütkérezzünk; hogy a friss habokban megfürdjünk. A pihenés csendes óráiban, ha végigsétálunk a parton és álmélkodva nézzük a végtelen nagy vizet, valami különös érzés fog el bennünket. Önkénytelenül azt kérdezzük: ugyan milyen a világ, milyen az élet odalenn a vizek mélyén? Az én könyvem ezt a világot tárja föl neked, nyájas olvasóm. Fogadd olyan szeretettel, amilyen szeretettel írtam azt meg én, az én édes tengerparti szülővidékemről. Fiume, 1901. június.”³² A háttérben egy pillanatra most is ott feszül az események történelmi dimenziója, ezúttal azonban csak a személyes kötődés igazolását szolgálja. Élményei időbeli eredőjéről *A halásztanyán* című novellájában a következőképpen vallott: „Valahányszor a létrán gunnyasztó tinnhalászt nézem, mindig eszembe jutnak a tenger kék tükre fölött keringő sirályok. [...] Nekem régi ismerősem ezek a sirályszemű halászok. Valamikor mindig köztük lebzseltem. Diákkoromban Buccariban töltöttem a szünidőt. Innen aztán gyakran ellátogattam a szomszéd Buccarizzóba. Akkortájt ebben a szép fekvésű kis faluban volt a környék legnevezetesebb tinhalásztelepe. Tömérdek sok halat fogdostak itt össze minden esztendőben. S ha valaki véres csatáknak akart a szemtanúja lenni, az bizonyosan erre a halásztanyára ment. Itt sokkal idegrázóbb dolgokat látott, mint látni szokott az ember bármely spanyolországi bikaviadalon.”³³ Rettenetes mézár-lás az, ami ilyenkor az öbölben zajlik, s bár az író több alkalommal is megkísérli leírni a történeteket, minden egyes alkalommal visszariad a fenyegető naturalizmus borzalmaitól. De minden kín és szenvedés fölött ott magasodik az élet megmásíthatatlan törvénye. Amikor a tengeri sün a rák ollói közt vergődik, összeszedi minden erejét. Nem akar alul maradni a küzdelemben. „Csodálatos – mondja a természettudós –, hogy a legnyomorultabb teremtmény is mennyire ragaszkodik az élethez. A

³² Garády Viktor: *Az olvasóhoz*; In: *Tengerparti séták*; Budapest – Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalatának kiadása, MDCCCCI [1901] 9. p.

³³ Garády Viktor: *A halásztanyán*; In: *Tengerparti képek*; Budapest – Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) cs. és kir. udv. könyvkereskedése kiadása, [1910] 60–61. p.

természet nem engedi elpusztulni könnyűszerrel tulajdon magzatját. Belelehel a leghitványabb teremtménybe is azt a megfoghatatlan erőt, amit mi majd ösztönnek, majd léleknek szoktunk nevezni, de amely voltaképpen nem egyéb, mint a faj örökkévaló, véghetetlen fenntartó ereje.”³⁴ Ezeket a mondatokat az országos hírű tengerbiológus vetette papírra, aki életének jelentős részét az élővilág titkainak fűrkészésével töltötte.

Garády Viktor meglátása szerint az élet lényege nem a tragédiából ered, és nem is a tragédiát hordozza magában. A fájdalom és a szenvedés csupán alakítja az életet, ami egyszerűségében is része a rendnek, amely természetesen örök. Hogy mi békíti meg mégis az embert a tragédiából fakadó rémületében? Az, hogy a világ önmagában mégis csak csodálatos. Csodálatos, mert a szépségből, a csoda misztériumából ered. Garády Viktor szemében a tengeri rák sem a véletlen alkotása, sorsa a gondviselésben fogant, ezért neki is földadata van az élők sorában. Ez a feladat pedig egyszeri, szép és nemes. „Valami Hamlet-féle sápadt skandináv herceg – írja a *Rákok fejedelme* című elbeszélése bevezetőjében – megunt a vala fjordos hazájának szürke egét, ködös szemhatárát, siralmas egyhangúságát, és szíve-lelke mosolygó kék, tiszta égbolt, virágos partok, örökzöld ligetek után sóvárgott. Oda, ahol úgy rémlik minden, mintha csupa fény, csupa illat volna az egész világ, ahol öröm, boldogság az élet, és olyan édes, olyan üdvözítő a földi létel, hogy az ember megdöbbenve, remegve gondol a halálra. És eljött vala mihozzánk, a mi zsályailatos, rozmarinos tengerpartunkra. Ide, a mi szép, derült egünk alá. Hadd álmélkodjék violaszínű szigeteinken, a mi szelíd, verőfényes tengerünkön, hadd pihenjen meg babérligetünk balzsamos árnyékában, hadd gyönyörködjék a holdsugaras, csöndes éjszakákon nyíló jázminvirág édes illatában. [...] Eljött mihozzánk és elhozta magával azt a szép, rózsaszínű rákot, amit Aegir, a hatalmas tengeristen teremtett vala Freja, a szerelmes istenasszony, és az egész emberiség gyönyörűségére. Elhozta magával, mert tudta, hogy akárhányszor abból a szép, rózsaszínű rákból eszik, annyi csókot kap a másvilágon a szép

Wanadis istenasszonytól. És ezt a szép, rózsaszínű rákot beledobta vala a mi verőfényes tengerünk kék vizébe, s rövid, néhány pillanat alatt annyira elszaporodott, hogy a rengeteg sok ráktól egyszerre rózsaszínű lett a tenger feneké. Igen régen volt ez, és azóta a sápadt skandináv herceg is meghalt. Bizonyosan valahol a Walhallóban csókolózik most a szép Wanadis istenasszonnyal. Eltűnt örökre a mi tengerpartunkról, de a szép rózsaszínű rákot itt hagyta nekünk emlékül.”³⁵ Belőlük lettek a Veglia és Cherso szigetek környékén élő kvarnerói scampók. Lám, az édes tengerparti szülővidéket most is királyok, királyfiak és hercegek járják, ám ők már nem a történelemből léptek elő, hanem a mítoszok világából. Ők is nemesek és szépek, és amerre járnak nemessé és széppé teszik a valóságot.

Érthető immár, hogy a tengerkutató a zoológiai állomás kis gőzhajója korlátjának dőlve szelíd őszi verőfényt, sápadt lombú erdőt, ezüstösen csillogó levelű olajfákat, a partot szegélyező babérligeteket lát maga körül, elbódul a rózsaberkek és a tenger átható illatától, és élvez a langyos levegőben kerengő sirályok lármáját. És mindez együttvéve olyan „fenségesen szép és andalító”, hogy valósággal elbűvöli a lelkeket. Pedig mindez a delphinadászatról szóló *Vérnyomok a tengeren* című beszámolóban olvasható. *A tenger tündérei*ben is minden csupa ragyogás. Mégis, mintha a mindenség belülről, a lélek mélyéről fénylene: „A déli sárga fény, amely a nyájas, tiszta égről alátör, ropogva omlik szét a tenger sima tükrén, s folyó arannyá lesz tőle a víz. Csónakom meg nem moccan rajta. Fölöttem fehér sirályok karikáznak a tavaszi verőfényben. Alattam a tenger mélységes vizem ezernyi ezer csodával telerakva. Vágyódó lelkem belemerül a szent hangulatba, s úgy rémlik ekkor, mintha álmodnám, mintha lent bolyonganék a kék vizek mélyében, valami titokzatos véghetetlen nagy világban. Csodálnám a korallok ékes palotáját, sétálnék virágos, szép kertekben, fantasztikus tarka erdőkben, amiket nem ringat a szellő, nem korbácsol a vihar, hanem örök nyugalom, néma csönd borul rájuk.”³⁶

³⁴ Garády Viktor: *A mostoha*; In: *Tengerparti séták*; Budapest – Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalatának kiadása, MDCCCCI [1901] 22. p.

³⁵ Garády Viktor: *Rákok fejedelme*; In: *Tengerparti séták*; i. m. 175–176. p.

³⁶ Garády Viktor: *A tenger tündérei*; In: *Tengerparti séták*; i. m. 75. p.

Garády Viktor a mediterrán tájban egyedül van a természet közepén. A világnak ott van a közép-pontja, ahol ő áll, és körültekint a tündérien békés tájakon. Nehéz eldönteni, azért van-e csönd, mert a mítoszokba öltözve jóságos tekintetével bejárja a messzeséget, vagy azért állt oda, mert ott kezdődik a csönd birodalma. Nála minden zaj és lárma – a hullámok parthoz simulása, a sirályok vijjogása és a kabócák ciripelése is – csak a csönd szelíd változata. A világban elfoglalt helyét a *Tavasza a tengeren* című helyzetjelentésében így határozta meg: „Déli nap sárga fénye reszket a langyos tavaszi levegőben. Fenn a hegyoldalban üldögélek, egy szürke kőkerítés tövében, valami faragatlan sziklakő hátán. Körülöttem a porhanyós, piros földben, zöldellő levelek alján virágok nyílnak. A tavasz első hírmondói. Mennyi szép, tisztafejű, kék és ibolyaszínű szem, melyre szinte ráfogja az ember, hogy sóvár álmélkodással néz a magasba, a ragyogó napba. A kőkerítés fölött vén almafa görbe ágai terpeszkednek és lehajolnak csaknem a fejemre, a vállamra. Ezrivel ül rajta a szép rózsaszínű virág. Ha olykor föltekintek rája és az ágak ékes fonadékai, gyöngye koszorúi között szemembe ötlök a magas ég az ő kéklő fényességében, úgy rémlik nekem, mintha ez a sok szép virág csupa bájos leányarcz volna, mely szelíden, jóakarólag mosolyog felém, az angyalok boldog országából. [...] Szép a mi tengerünk! Különösen ilyenkor, mikor a tükre sima és egyenletes, végestelen végig, ameddig a szem ellát, a tavaszi nap pedig ragyogó fényt, éltető meleget áraszt reá. Amikor partjai kizöldülnek, a tölgyek, a gesztenyefák nekilombosodnak, s a gyümölcsös kertek fehér és rózsaszínű virágözönben úsznak. Mikor a violaszínű szigetek fölött fehér vitorlák tűnnek elő, és első pillantásra azt hiszed, hogy költöző kócsagsereg közeleg feléd, szétterjesztett, hófehér szárnyakkal vándorolva kéklő messzeségen által.”³⁷ Garády Viktor körül azért lesz csönd, mert az általa látott természetben – az Adria kékjének végtelenében – minden a helyére került.³⁸ Ő még mindig azt

a csodás világot látja a tengerben, ahol istenek és istenasszonyok egész serege lakik, fényes paloták és kastélyok vonulnak a kékség mélységeiben. A sziklák közötti barlangokban „bájos dalú szirének ütöttek tanyát”, odébb pedig nerediák, tritonok és egyéb félistenek bukdácsolnak a tajtékzó habokban. A mélység misztikus sejtelmet áraszt, amely megszállja a tengerparti ember lelkét, és magas-tos csodává formálja körülötte a világot. Papp Dániel magyarországi tündérvilága ez, igaz, nem a bácskai rétek harsány zöldjébe rejtve, ezúttal az Adria azúrja rejt magában a valóság álomszerű mását. Igaz, néha megjelenik a Nirvána is. „Világjáró hajósok azt beszélnek, hogy ők igenis látták. Látták pedig viharos sötét éjszakákban, amikor megzendül a haragos ég, és tompa dörgéssel kíséri a háborgó tenger morajló hangját. Ilyenkor ez a névtelen szörnyeteg mindig ott ólálkodik a hajó körül. A hajósok látják a lángoló, nagy szemét, hűledezve veszik észre hatalmas karjait, amint a hullámok között fölágaskodnak, s úgy rémlenek, mintha minden pillanatban a hajóra zúdulnának, és le akarnák rántani a feneketlen mélységbe.”³⁹ Ám ez is csak a polip és a tengeri pók rettenetes harcának a mitológiai mögöttése. A halászembernek a polip egyébiránt ugyanaz, mint a szárazföldi embernek a Lidérc: tart tőle, hogy fürdés közben az ember melléhez tapad, és kiszívja a szívéből a vért.

Pogány derű és mélységes mély istenszeretet él Garády Viktor könyveiben. Mindkettőnek béke-teremtő ereje és hatalma van, ezért nem zárják ki egymást. Az viszont különös, hogy a természettudós a bölcsélet e két meridiánjában lel magyarázatot és fogódzót. Ő, aki tisztán látja, hogy a világ eleven erői az eledelszerzés nehéz harcában török-marják magukat, s az élet lényegének tartotta e küzdelmet, nem ebben látta a sors hatalmának érvényesülését. „Engem sem Darwin, sem Haeckel nem tudtak istentagadóvá tenni – írta az *Ördög a hálóban* című tudósításában, amelyben a

³⁷ Garády Viktor: *Tavasza a tengeren*; In: *Tengerparti képek*; i. m. 10–11. p.

³⁸ Garády Viktor a haldokló természetről alig néhányszor, akkor is csak a magyar róna képeivel szólt. *A föld alatt* című, a vakondról szóló írásában olvasható: „Hideg, deres volt az éjszaka, s mire kivirradt, fehér színt öltött a mező. A dér, a haldokló természet megfagyott könnye megütötte, elhervasztotta a nyárutó csenevész maradványait, ami

még üde és zöld volt idekűnn. Minden fű, minden virág lehorgasztott fejjel, nekibúsulva borult a földre, mintha a haldokló természet fájdalma áthatotta volna. Köröskörül sűrű köd zárja el a szemhatárt. – Garády Viktor: *A föld alatt*; In: *Mezei séták. Elbeszélések*; Budapest – Reggeli Hírlap, 1905. 27–28. p.

³⁹ Garády Viktor: *Nirvána a tengerben*; In: *Tengerparti séták*; i. m. 164–165. p.

gyilkos hal vadászatáról számolt be. – Mély megilletődés fogott el akkor, s valami misztikus érzés hatotta át álmétkodó lelkemet. Úgy tűnt föl nekem, mintha hirtelen lehullott volna rólam a hitetlenség málékony köntöse, és szent áhítattal gondoltam amaz örökkévaló, végtelen szeretetre, amelynek isteni gondviselés a neve, s amely épp úgy gondolzza, oktatja, vezeti a leghitványabb férget, mint az én szőkehajú kis fiamat.⁴⁰ Őszinte és fenséges odalént az élet, nincs semmi tettetés, nincs hamis érzelem és nincs képmutatás. Szemben a magát kultúráltnak valló világgal – folytatható a gondolatmenet, ezt azonban Garády Viktor már az olvasóira bízta. Ő még az okfejtés formájában sem lépte át a csodák birodalmának határát.

Volt a magyar irodalomnak egy kiváló mestere, aki úgy élt együtt az Adriával, ahogyan éppen akkortájt Móra Ferenc a saját lelkéből látta az Alföld búzatábláinak aranyló terítékét, ahogyan Gárdonyi Géza végigballagott a szegényes faluszélen, és ahogyan valamivel később Tamási Áron ápolta lelkében a Hargita misztériumát. Ők voltak a „tündéri realizmus” utolérhetetlen bajnokai. Tömörkény István pedig mintha Garádynak válaszolt volna, amikor a *Tiszai legenda* című elbeszélésével versenyre kelt vízenjáró társának színes leírásával: „Mert ami a nagy hajókat illeti, azok valamennyien egyformán fekszenek a lomha nagy vízen, amelynek sárga, homokos tetejéből apró halak ütögetik ki a fejüket a napra. A hajók széles aljukkal ráfekszenek a Tiszára, mind végtől-végig: a László király, a Szent Péter, a Mihály arkangyal, a vastag Borbála, a hosszú Hunyadi János – de mindezek között elsőnek említendő a Szent István király, ha végtől-végig egybevetjük az ezeken kívül valókkal is. a Szent István királynak olyan szabatos állása van, olyan vakmerő szép feje, remek kormányja és előkelő állású domentátumja, hogy azt valóságos gyönyörűség nézni és ez bizonyos, határozott fokú tekintély a vízenjáró embereknek, ha az Istvánnal jár hol Bosznia felé, hol Győr alá, hol meg Galacba.”⁴¹ Hozzájuk hasonlóan Garády is meglelte a realitás és a misztikum között a maga egyéni útját, a boldogság átjáróját. A realista valóság látást úgy

hatotta át a láttatott világ bukolikája, hogy a külső és belső történések közti kapcsolat egyszerre lelki és szellemi jelentőséget nyert. Birtokában volt annak a ritka írói képességnek, amely a világról való látomást a lélek tájain személyes realitássá tudta varázsolni. Fekete Istvánnal kapcsolatban szokás emlegetni, hogy írásaiban a konstruktív istenhit és a gondosan fölépített múlttisztelet teremti meg az idilli béke sérthetetlen és kikezdhetetlen egészét. Ebben Garády Viktor mindenképpen előtte járt. Hogy műveit mégis át- meg átjárja egyféle misztikum? Igen, hiszen amit mi az ő misztikumának vélünk, az voltaképpen maga a *mediterrán világ realizmusa* – s hogy ezt felismerte, s hogy műveiben képes volt megörökíteni, abban ő egyedülálló alakja a magyar irodalomnak. Minden műve a létező valóságban gyökerezik, mégsem olyanok látja a világot, amilyen az valóban, hanem amilyennek lennie kellene. Ő a magyar mediterráneum egyetlen írója, aki a lélek tájain egységbe tudta szervezni az olajligetek békéjét a magyar királyaink diadalmas hadjáratainak történetével, a bazsalikom illatában pedig megsejtette, hogy az isteneknek is tetszik ez a találkozás. Garády Viktor ott lelte meg a boldogságot, ahol a történelem terített asztalánál együtt látta a nemzeti királyainkat a mediterráneum mitikus lényeivel. Számára ez volt az ember által birtokolható teljes univerzum.

Az öreg Garády Viktor

Garády Viktor a mélységek felett, a Quarnero vizén hajózva, a Klotild gőzhajó fedélzetén állva – egészen közről, szinte beavatottként látva a természetben zajló kegyetlen küzdelmet – fölismerte ama örök igazságot, miszerint az élőlény elpusztítható ugyan, de az élet nem győzhető le. Hemingway öreg halásza, Santiago évtizedekkel később ezt a maga igazságának vélte, s amikor a hosszú tengeri hányódás után deszkapriccsén elnyúlva, vérző kezét a feje alá tette, kimondta: az ember elpusztítható, de nem győzhető le. Volt tehát nekünk is egy öreg halásznunk, akit okossá és bölccsé tett a tenger.

Garády Viktor írói pályája 1918-ban megropant, a világháború utolsó évében egyszerre eltűnt körülötte az a világ, amelybe oly otthonosan mozgott, s amely őt éltette. A lexikonok szerint 1917-

⁴⁰ Garády Viktor: *Ördög a hálóban*; In: *Tengerparti séták*; i. m. 91. p.

⁴¹ Tömörkény István: *Tiszai legenda*; In: *Jegenyék alatt*; Budapest – Franklin-Társulat é. n. 173. p.

ben Budapesten még megjelent az *És mégis szép ez a világ* című kötete, utána azonban elhallgatott. 1918-ban az általa alapított biológiai kutatóintézet is megszűnt. Két évig ugyan még dolgozott a rovinji Halbiológiai Intézetben, utána azonban nyugdíjba vonult. Tanulmányában Fried Ilona tudni véli, hogy 1920 után a Fiumében berendezkedő olasz hatalom nem fogadta kegyeibe a természettudóst. A nemzetárulás vádját ugyan a feljelentések ellenére sem vette komolyan, de az ötszáz lírás nyugdíj megítélésével végérvényesen napirendre tért a Garády-kérdés felett.

Budapest sem tett érte sokat. A húszas évek elején az ő fordításában jelent meg Miguel de Unamuno két munkája, az *Ez aztán a férfi!* (Genius, 1923) és a *Köd* (Franklin Társulat, 1924) című regénye, de nagyobb odafigyelést már nem kapott. A magára maradt tudós alkalmanként ismeretterjesztő cikkeket jelentetett meg a budapesti lapokban – a Tenger című folyóiratokban *A tengericsillag mint ragadozó* (1927), *A tenger pillangói* (1928), *Világítással való halászat az Adrián* (1929) és *Tavasza a tengeren* (1930), a Természet című lapban pedig *Egy mérges kis rák* (1931) és az *Egy mérges kis hal* (1931) című rövid írásai láttak napvilágot. 1932. május 27-én Fiumében bekövetkezett halálakor itt búcsúztatta őt a lap főszerkesztője, a Budapesti Állatkert igazgatója, Nadler Herbert, aki még tudta, hogy Garády Viktor mekkora szolgálatot tett a hazának a magyar tengerkutatás terén. Hogy kiváló író is vesztett a nemzet – arról megfeledezett az ország.

„E sok szép mind igaz”

Egyszer végre magunknak kellene újraépíteni a magyar nemzeti irodalmunkról alkotott képet, hogy a saját életünk törvényei szerint kerüljön minden a helyére. A belátható történelmi messzeségben adódott rá bőségesen példa, hogy egy-egy nemzedék a léptei nyomán beomló partok mentén elveszettek érezte magát, s a mérhetetlen kilátástalanságában egyetlen menedékként újraépítette a maga nemzetképét, amelyben azután meglelte hitének a támaszát is. Így volt ez az öregedő Arany János korában, amikor a leverett forradalom és szabadságharc után Kemény Zsigmond és Eötvös József határozott hangú bírálata mentén az új nem-

zedék megtalálta a szellemi kibontakozás széles ösvényét. Az első világháború és a Trianon okozta katasztrófa után a megmaradt tenyérnyi hazában ismét egy új nemzedék kereste a maga magyarságának értelmét, és a Nyugat legkiválóbbjai, s mellettük a népi írók serege a remekművek hosszú sorában tett kísérletet magyar sorsunk értelmezésére. Ma is hozzájuk menekül a lélek, ha lanyhul a hit, és megkönyékez bennünket a csüggedés. Egy Kosztolányi-novella, egy Juhász Gyula-vers, egy Németh László-i tanulmány ma is biztos útmutató a számunkra. Az igazi öröm azonban az, ha ismeretlen alkotó elfeledett művében csendül meg az a harangzúgás, amely megmutatja a haza-vezető útjaink rendjét. Azért jó a régi háborúk obisitoival beszélgetni, mert történeteikben a nagy vereségek mellett a túlélés reménye és az újbóli nekifeszülés csodája is benne van. Az azonban nem mellékes tény, hogy Kemény Zsigmondék, majd Németh Lászlóék nemzedéke határozott társadalomkritikai elképzelések mentén építette föl a maga magyarságképét: a nemzeti katedrálisát. Ha tehát valaki végre érez majd magában annyi elszántságot, hogy a rendteremtő igyekezetével újrarajzolja a magyar irodalom örökölhető tájképét, széles kritikai körütekintése nyomán soha nem látott értékekre fog lelni – egy föltétellel: ha elevenen él benne a szuverén kritikai ösztön. Hiszen a ma érvényes kánonok a megvertség élményére hangszereltek, éppen ezért használhatatlanok.

Irodalom

- Adriai képek – Magyar útirajzok.** A kötetet válogatta és összeállította Kiss Gy Csaba; Budapest – Új Palatinus Könyvesház Kft. 2008. 434 p.
- Dékány András: **Matrózok, hajók, kapitányok** – *Kalandok az Adrián*; Budapest – Móra Ferenc Könyvkiadó, 1958. 406 [2] p.
- Fest Aladár: **Fiume a XV. században**; Budapest – Az Athenaeum Részvénytársaság nyomása, 1912. 113 p.
- Fiume és a magyar kultúra** – *Művelődéstörténeti tanulmányok.* Szerkesztette Kiss Gy. Csaba; Budapest – Az ELTE Btk. Művelődéstörténeti Tanszék, Kortárs Kiadó, 2004. 196 p.
- Fried Ilona: **Emlékek városa Fiume**; Budapest – Ponte Alapítvány, 2001. 422 p.

- Gonda Béla: **A magyar tengerészet és a fiumei kikötő**; Budapest – Pátria irod. vállalat és társ. nyomása, 1906. 145 p.
- Jakab Elek: **Magyar Fiume**; Budapest – nyomtatt a Magyar Kir. Egyetem könyvnyomdájában, 1881. 36 p.
- Jászay Magda: **Velence és Magyarország – Egy szomszédság küzdelmes története**; Budapest – Gondolat Könyvkiadó, 1990. 413 p.
- Kenedi Géza, dr.: **A Qarnero, Fiume és Abbázia**; Budapest – Légrády Testvérek könyvnyomdájából, 1884. 185 p.
- Walkó László: **Budapesttől Velencéig**; Budapest – Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat nyomása, é. n. [1907]. 440 + [22] p.
- Fiumei Szemle** (hetilap 1903–1906) és a **Fiumei Napló** (napilap 1907)
- Garády Viktor: **Régi dicsőségünk a tengermelléken**; Budapest – Lampel R. könyvkereskedése (Wodianer F. és Fiai) részvénytársaság, 1907. 64 p.
- Garády Viktor: **Tengerparti képek**; Budapest – Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) cs. és kir. udv. könyvkereskedése kiadása, é. n. [1910] 66 p.
- [Garády Viktor]: **Képek a természet világából, különös tekintettel Magyarországra**. Természetrajzi olvasmányok gyermekek részére. Írta Garády Viktor; Budapest – Athenaeum Irod. és Nyomdai R.-T. kiadása, 1917. 258 [3] p.

Garády Viktor fontosabb művei

- Hegyen-völgyön**. Képek a természetből. Írta Gauss Viktor; Budapest – Singer és Wolfner, 1898. 47 p. – Pósa Lajos Filléres Könyvtára 61. – Ennek bővített és átdolgozott változata: **Derült világ** – Mesék és képek az állatvilágból. Írta Gauss Viktor; Budapest – Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R. Társulat kiadása, é. n. 195 p.
- Sárga violák** – Elbeszélések. Írta Gauss Viktor; Budapest – Singer és Wolfner, é. n. [1900] 48 p.
- Gauss Viktor: **Adria gyöngye** – Magyar fiú a magyar tengeren; Budapest – Singer és Wolfner kiadása, [?] 45 [2] p.; Garády Viktor: **Adria gyöngye** – Magyar fiú a magyar tengeren; Budapest – Singer és Wolfner kiadása, [1909] 45 p. + 1 t. (második kiadás) Filléres Könyvtár
- Garády Viktor: **Tengerparti séták**; Budapest – Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalatának kiadása, MDCCCCI [1901] 239 p. – Ifjúsági Könyvtár
- Garády Viktor: **Mi van a tengerben?**; Budapest – Singer és Wolfner kiadás, 1902. 47 [1] p.
- Garády Viktor: **Amit a tenger mesél**. Elbeszélések; Budapest – Singer és Wolfner, 1904. 124 p. – Filléres Könyvtár
- Garády Viktor: **Mezei séták**; Budapest – Rákosi Jenő Budapesti Hírlap újságvállalata, MDCCCV [1905] 201 [1] p.

Garády Viktor

Hangok a tengeren (részlet)

Kis gőzösünk egész nap a kvarnerói szigetek között barangolt. Vízi szárnyasokra vadásztunk, s a tenger olyan csöndes volt, az áprilisi levegő pedig olyan kellemesen meleg, hogy akár az éjszakát is édesörömet ott töltöttük volna a gőzhajó fődélzetén. Azért hát úgy határoztuk, hogy csak esteli harangszó után térünk vissza a fiumei kikötőbe. Már lemenőben volt a nap, amikor hajónk a Veglia szigetét elhagyva a fiumei öbölbe ért. Egy darabig vagy száz méternyire a szigettől parthoszszat haladtunk, és székünkön hátradülleszkedve, gyönyörködtünk a ragyogó színpompában, amely az isztriai hegyek felől elébünk tárult. Alig hogy a hegyek mögé szállt, a nyugati égaljon izzó felhők úgy tűntek föl, mintha rózsalevelekből szőtt fátyol borult volna rájuk, s alóla káprázatosan ragyogott ki tündéri fényük. A felhők fölött nefelejcskék volt

az ég, s csaknem átlátszó, mint a sima tó kristálytiszta vize, alattuk pedig, le egészen a hegy ormáig, haloványzöld fényben égett. És ott, ahol a nap alábukott, olyan izzó pirosnak tetszett az ég, mint-ha a hegyek mögött valami rengeteg erdő égne, s a tűzvész gomolygó sziporkái elárasztották volna az ég boltozatját.

És micsoda mesés színpompa a tenger! A hamvaskék hegyek alatt három óriási sáv támadt, megannyi virágos mező, amelyek lángoló fényvel árasztották el a tenger sima tükrét. Mindeniknek más-más volt a színe. Az egyik zöld, a másik piros, a harmadik meg kék színben ragyogott. A mezők függőleges irányban húzódtak felénk, csaknem az öböl közepéig, ahol már violaszínű fényben csillogott a tenger. Itt aztán lassankint elenyészett. Mifelénk a víz egyre melegebb színt öltött, míg végre vérpirossá lett, néhány száz lépésnyire a hajótól pedig sötétkék színbe ment át.

Sokáig néztem a káprázatos szép képet, némán álmélkodva, szinte ámuldozva, s aztán eltűnődtem, hogy ugyan miért olyan ékes, miért olyan tündöklő az alkonyati ég? Talán bizony odafönn a mennyégben fényes lakodalmat ülnek a csillagok! [...] Mélységes csönd és derült nyugalom ömlött el körülöttünk, s a tenger üde lehelete illatozva suhant el fölöttünk. A szigeten tündéri fényben égtek a sziklák, a fák, a bokrok, a halásztanyák maroknyi házai. S a tinhalász horihorgas, ferde létrája úgy rémlett a lenyugvó nap végső sugarában, mint a bíborszínű márványból faragott, karcsú emlékoszlop. [...] Amint közelebb jutottunk a szárazföldre, madárének szállt felénk az esti szellő szárnyán. Hol vígan trillázva, hol mélán, panaszosan hangzott föl a dal. A tengerparti ligetek édesszavú remetéje: a fülemüle énekelt. Esti imáját zengte a rozmarinfák illatos ölében. [...] Hajónk most már egyenest a portoréi partok felé tartott. Már látni is lehetett a Zrínyiek ódon várkastélyát, árván, elhagyottan a tar sziklák között. Sárga falait, kerek tornyait visszatükrözte a tenger sima, kék vize. A vár ablakain az alkonyati égbolt piros sugara égett, és villogó fénye messze elragyogott hozzánk.

Garády Viktor: *Hangok a tengeren*; In: *Tengerparti séták*; Budapest – Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalatának kiadása, MDCCCCI [1901] 125–128. p.

Garády Viktor

Rita leányomnak

Édes leányom, fogadd könyvemet,
A legszebb tájkép, szülőfölded az.
Sokszor bejártuk együtt teveled,
Tanúm te légy: e sok szép, mind igaz.

Mikor tavasszal a pacsirta szólt,
S aranybogár ült gyöngye levelen,
A fátyolos égbolt körben ránk hajolt:
Ámuló gyermek, ott voltál velem.

Mikor a nyári esték bíborát
Nyilamló fecskék rajban szegdelték,
S az ég fölvolta csillag-sátorát –
Reszketve nézted, óh, be szép! be szép!

Ha szelíd őszi délutánokon
A hóban a czinke édes hangja szólt,
Ott voltál, földerítéd homlokom,
S felejtéd a hervadást, a sírt.

Mikor havas, fehér mezőkön át
A kósza varjú, úszva csendesen,
Tar jegenyére megpihenni szállt:
A néma tájon át jöttél velem.

Együtt csodáltuk a természetet,
Mely együtt élt, s változott velünk;
Ajukunk ezernyi kérdést rebegett,
A mikre választ soha nem lelénk.

(Garády Viktor: *Mezei séták*. Elbeszélések; Budapest – Reggeli Hírlap, 1905. 9–10. p.)